

متن پرسش

سلام استاد: خسته نباشید ان شاءالله سوالی دیگر از محضرتان دارم. جناب شیخ اکبر که بر این عقیده بودند که آنهایی که جهنمی می شوند به آن عادت می کنند یا به عبارتی اگر آنها را از آنجا بیرون ببرند اذیت می شوند. این را شما در معرفت نفس و حشر در پاورقی آوردید ولی متاسفانه در تایپ اشتباه شده. در جلد ۹ اسفار است. در آنجا فرمودید علامه بر این عقیده بودند که ایشان از نظرشان برگشتند؟

متن پاسخ

باسمه تعالی: سلام علیکم: دقیقاً متوجه فرمایش شما نشدم. ملاصدرا در جلد ۹ اسفار، صفحه ۳۴۶ به استقبال سخن محی الدین رفته و معتقد می شود عذاب، دائمی نمی باشد و معتقد است از آنجایی که قرآن می فرماید: «وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّةِ وَالْإِنْسِ» (اعراف/۱۷۹) به یقین عده‌ی زیادی را برای جهنم آفریدیم. پس ذات عده‌ای برای جهنم است و از این جهت که ذات آن‌ها با جهنم مناسبت دارد نباید جهنم برای آن‌ها آزاردهنده باشد و به همین جهت از درخت زقوم با ولع می خورند. البته ملاصدرا در کتاب «عرشیه» که از آخرین آثار اوست از عقیده‌ی قبلی برمی گردد و معتقد می شود دار جهنم دار آلام و رنج ابدی است. در کتاب «عرشیه» این طور شروع می کند: صاحب فتوحات مکیه، ابن عربی، در این باب امعان نظر کرد و در آن کتاب، بحث فراوان نمود و در فصوص گفت: اما دوزخیان، فرجام کار آن‌ها به سوی نعمت است؛ زیرا صورت آتش برای دوزخیان پس از سپری شدن مدت عقوبت، سرد و سلامت می شود. «و اما انا و الَّذِي لَاحِ لِي بِمَا اَنَا مُشْتَغَلٌ بِهِ مِنَ الرِّيَاضَاتِ الْعِلْمِيَّةِ وَ الْعَمَلِيَّةِ اِنْ دَارَ الْجَحِيمِ، لِيَسْتَبْدَارَ النِّعَمِ وَ اِنَّمَا هِيَ مَوْضِعُ الْاَلَمِ وَ الْمَحْنِ وَ فِيهَا الْعَذَابُ الدَّائِمُ، لَكِنْ اَلَامَهَا مُتَفَنِّنَةٌ مُتَجَدِّدَةٌ عَلٰى الْاِسْتِمْرَارِ بِلَا اِنْقِطَاعٍ وَ الْجُلُودُ فِيهَا مُتَبَدِّلَةٌ.» اما من، آنچه که برایم با اشتغال به ریاضت‌های علمی و عملی، ظاهر و آشکار شده، این است که دوزخ و سرای جحیم جای نعمت نیست بلکه جای درد و رنج است و در آن، عذاب دائم و همیشگی وجود دارد اما رنج‌ها و دردهایش گوناگون و نو به نو و در عین حال پیوسته و بدون پایان است. پوست‌ها در آن دگرگون می شوند. آن‌جا جای راحتی و آسودگی و رحمت و آرامش نیست؛ زیرا منزلت دوزخ و دار جحیم در آن سرای، همانند منزلت عالم کون و فساد، از این عالم دنیاست. (ملا صدرا، عرشیه، انتشارات مولی، ۱۳۶۱، ص ۲۸۲). موفق باشید